

Strandpilten

Medlemsblad för Kungshamns Hembygdsförening
Nr. 12, februari 2008

Pris icke medlemmar 10:-

Kungshamn
Hembygdsförening

Dystert 140-årsminne:

Ålesundsolyckan största olyckan som drabbat det svenska fisket

Vintern 1867 – 68 hade varit besvärlig för det bohuslänska fisket. Stormar och kyla med åtföljande isproblem i Skagerack och Kattegatt hade i stor utsträckning lamslagit fisket. När man närmade sig februari och tiden för att ge sig av till det några år tidigare inledda torsk-fisket på Storeggens bank väster om Ålesund såg det fortfarande vädermässigt mörkt ut. Men ett par veckor in i månaden verkade förutsättningarna bli bättre och den 14 februari gav sig tio bankskutor från Sotenäset iväg på den resa, som skulle resultera i den svåraste katastrof som drabbat svenskt fiske genom tiderna. Fem bankskutor, två från Fisketången, en från Kungshamn och två från Bohus Malmön kom aldrig tillbaks hem och 52 fiskare omkom lämnande efter sig 17 änkor och 49 barn. Dessutom lämnade 29 ogifta män efter sig föräldrar de haft försörjningsansvar emot.

Det finns framför allt två källor som berättar om Ålesunds-olyckan och dess följder. Den ena är fiskeriintendenten Gerhard von Yhlens ämbetsberättelse över fisket i Göteborgs och Bohus län under året 1868. Den andra är landshövding greve Albert Ehrenswärds skrivelse till civildepartementet med anledning av och med redogörelse för katastrofen. von Yhlen inleder med att konstatera att ”I mannaminne har icke detta fiske varit hemsökt av så svåra olyckor, som under detta år.” Bakgrunden var, att eftersom fisket på Storeggens bank de två föregående åren gett rikt utbyte, hade ett större antal fiskare än tidigare rustat ut för bankfiske på Storeggen. En bidragande orsak var också att det detta år var en besvärlig isvinter, som stoppat hemmafisket.

I sin berättelse redogör von Yhlen för hur de tio bankfiskefartygen från Sotenäs gav sig av den 14 februari för att delta i skrejfisket utanför Ålesund. Trots svårigheter med snöstorm och vinter nådde de Stadtlandet, udden norr om Nordfjordens mynning, den 19 februari. Där skulle kursen läggas om från nord till nordost för den sista delen av resan upp till Ålesund. Avståndet dit är drygt 30 sjömil (ca 60 km).

Det var här tragedin inleddes; under natten drabbades flottan av en storm från syd till sydväst. Under natten ökade den. De fartyg som var kända med förhållandena höll in under land, men de som inte varit till Ålesund förr ”höll sjön”, d.v.s. de höll ut från kusten. Det rörde sig om sex fartyg som drevs till havs, varav bara ett, GOSSÉN av Gravarne, så småningom kunde ta sig i land. *Forts. sid. 2*

Hembygdsföreningens program i vår:

Måndagen den 17 mars kl. 18.30: Årsmöte i Sandbogen. Utöver årsmötesförhandlingar kåserar Dan-Erik Mattsson under rubriken ”Minnen hemifrån – egna och andras”.

Måndagen den 14 april kl. 18.30: Lyrikkväll i Östra magasinet med Gösta Anderssons dikter.

Måndagen den 5 maj kl. 18.30: En kväll i Evert Taubes anda på Sjömärket. Kåseri av Gösta Hansson, musik av Lisbeth Jonsson och Lennart Wassholm.

Vid samtliga möten ingår kaffe med dopp i entréavgiften 40:-

Öppet hus på Sjömärket och i Sandbogen från maj. Maj tisdagar. Juni, juli och augusti tisdag och torsdag kl. 17 – 19.

I detta nummer berättar vi också om orkanen som gav rekordhøgt vatten, inventeringen av dekorerade tak och ger en lägesrapport från arbetena på Gerlegården

Besättningen på GOSSEN berättade då de kom till Ålesund, att de av stormen och ström fördes flera dagsresor ut från land. De hade tappat begrepp om var de befann sig, men hade turen att möta ett segelfartyg, med vars hjälp de kunde lägga en kurs som bar mot land och som resulterade i att de kom i hamn i trakten av Trondheim nio dagar efter stormens utbrott. De hade, när de kom till Ålesund, ingen kännedom hur det gått för de övriga fem båtarna. Men tre månader senare bärgades två skrov av svenska bankskutor och en backebåt in i närheten av Nordkap. von Yhlen bedömer i sin rapport att det är "alldeles påtagligt" att dessa båtar tillhört de fem som saknades.

*Bankskutor, målning av Jacob Hägg.
Tillhör Sjöfartsmuseet i Göteborg*

Fynden av de havererade båtarna anser von Yhlen lämna plats för många olika förklaringar till det som hände. Hans sammanfattning lägger skulden på bristande nautisk kunskap:

"Man kommer lätt till den slutsatsen, att det var bristande nautisk kunskap att bestämma sitt läge och kursen, men icke storm och sjö, som varit den egentliga orsaken till olyckan. I hela skärgården är också blott en mening, att om de haft navigatör ombord, hade den aldrig inträffat.

Fartygen voro nemligen i godt stånd och fullt dugliga att motstå den sjö, som då var, hvilken icke skadade det återkommande fartyget, som var långt ifrån det bästa af de sex" skriver von Yhlen.

Ingen av båtarna var försäkrad.

Ingen av de förliste båtarna var assurerade och av de fem var två helt nya. Man beräknade att värdet av båtarna var 24 000 rdr rmt¹ och därtill kom värdet av redskap och proviant, som uppskattades till 1 000 rdr rmt.

Landshövdingeämbetets skrivelse talar om tio skutor från Sotenäset som seglat mot Ålesund. Där berättas också att det varit spaningar efter de förliste båtarna både utefter norska kusten och mot de skotska öarna. Spaningarna hade inte gett något resultat. I skrivelsen anges att 46 fiskare befaras ha omkommit, en siffra som skall jämföras med 52 i von Yhlens skrivelse.

Landshövdingeämbetets skrivelse namnger de fem fartyg man anser det finns anledning att de inte skall återkomma.

Det är CARL XV av Fisketången, förd av Johan Petter Persson med åtta mans besättning, samt COMMER-SERRÅDET WIJK, också den från Fisketången, förd av skepparen Anders Persson, med en besättning på sju man. En båt var hemmahörande i Gravarne, nämligen KONGS-

HAMN, som fördes av skepparen Per Person och som hade sex mans besättning. Två båtar var hemmahörande på Bohus-Malmön, nämligen SKOJEN, förd av skepparen Andreas Andersson och SLISKEN, förd av skepparen Hans Andersson, båda med vardera sju mans besättning.

17 änkor och 49 faderlösa barn.

Landshövdingeämbetet avslutar sin skrivelse med att konstatera, att "sjutton efterlämnade hustrur och 49 barn begråta sina förlorade makar och fäder, och af de 29 bortgångne ogifta unga männen woro många sina föräldrars enda stöd och wilkoret för uppehälle och försörjning."

Ämbetet uttrycker också oro för att katastrofen menligt kommer att

inverka på det uppblomstrande bankfisket. Fiskelägena Malmön och Fisketången befaras också genom att de "förlorat sina bästa män, ... härigenom i deras utveckling och framåtskridande för en längre tid tillbakasatte"

Skrivelsen slutar med en hemställan om understöd av allmänna medel åt de omkomnas efterlevande. Det beviljades också så småningom ett statligt stöd på 600 rdr rmt.

Bara fem fiskebåtar kvar på Tången och Malmön.

von Yhlens berättelse konstaterar, att Malmön och Tången efter olyckan hade en befolkning på 500 personer, men dessa ägde då inte mer än fem fiskefartyg med 40 fiskare.

Summerar man de uppgifter om ombordvarande som omkom finner man, att det blir 49 stycken. Totalsiffran 52 som nämns i olika sammanhang beror med stor sannolikhet på, att det på de två båtarna från Fisketången fanns ytterligare tre personer utöver besättningarna. De tre övriga, liksom sex män från Tossene, var ombord som passagerare för att söka arbete ombord i norska fiskebåtar, eller för att arbeta med fisk i Ålesund.

Men det skulle visa sig, att olycksåret 1868 skulle ha mera av elände i sitt sköte; den 15 juni drabbades fiskevattnen väster om Ålesund av ytterligare en svår storm. Också i samband med den omkom fiskare från Sotenäset och Svenneby. I samband med att bankskutan FREDEN från Bovallstrand gick under omkom tio fiskare från Bovallstrand med omnejd. Därtill omkom hela besättningen när bankskutan DOGGERN förliste och samma drabbade besättningen på Ålesundsskutan SRINGEREN, som hade

¹ Rdr rmt = riksdaler riksmünt. riksmünt, rmt, den svenska valutan i silver 1855-73; 1 riksdaler riksmünt = 1/4 riksdaler specie. 1 riksdaler riksmünt blev 1873 1 krona. Källa: Nationalencyklopedin

också den ett antal svenska fiskare ombord, som skulle lära normmännen att fiska med storbackor.

Det stod tidigt helt klart, att den summa staten beviljade inte skulle räcka långt för att lindra nöden för de drabbade. Fiskebåtarna var familjeföretag, som krävt stort ekonomiskt engagemang för att kunna förverkligas. Familj och släkt hade i regel bidragit med vad de kunde i reda pengar, men också i borgensförbindelser, för att skapa den försörjningsresurs de hoppades att fiskebåten skulle utgöra. Katastrofen slog därför hårt mot de kvarlevande, som inte sällan hamnade på ruinens brant. Länsstyrelsen förstod problemens vidd och utsåg fem personer från Lysekil, som i egenskap av nödhjälpskommitté skulle samla in pengar till understöd åt de drabbade.

Kommittén gick igång med sitt arbete och lyckades få ett bidrag på 150 rdr rmt av änkedrottningen Josefine (änka efter Oscar I). Kommittén ordnade pengainsamlingar i riksdagens båda kamrar; Kungliga Bohusläns Regementets musikkår i Uddevalla ordnade en konsert som gav 300 riksdaler, d.v.s. hälften av vad regeringen bidragit med, det ordnades insamlingar bland besättningarna på HMS VANADIA och HMS GEFLE, det ordnades auktion på en av den danske marinmålaren Sörensen skänkt tavla (som gav 1 010 rdr rmt) och landshövdingefru, grevinnan Ehrenswärd, ställde sig i spetsen för en insamling. Alla dessa aktiviteter resulterade i att man fick in ett belopp på 10 217 rdr 33 öre rmt.

Pengarna användes till rent livsuppehälle för de drabbade, men också till att på konkursauktioner köpa in hus och bohag till 14 änkor. Man förhandlade också om ackord och lyckades förhandla fram överenskommelser om att lösa in reverser till 25 procent av deras värde, varigenom man kunde skydda de bortgångnas föräldrars, släktingars och vänners betalningsskyldighet för sönerna. När detta var genomfört återstod 4 774 rdr 48 öre till kommande understöd och uppehälle åt de mest behövande.

Ett exempel på initiativ för att stå de drabbade bi är också insamlingar inom andra verksamheter. Så skrev kyrkoherden i Tossene A. F. Wetterqvist ett upprop som publicerades i bl.a. Bohusläns Tidningar den 22 april 1868 av följande lydelse:

Ädle menniskowänner!

Från Fiskläget Malmön, beläget omkring 1 mil från Lysekil i Tossene pastorat, utgingo den 10 Febr. twenne så kallade storsjöbåtar, ämnade sig till Aalesund i Norge för att fiska. Båtarne woro bemannade med 21 man, hwaribland 18 stycken de raskaste och dugligaste från länet.

I den swåra storm, som rasade omkring d. 19 sistl. Febr. blefwo de, tillika med tre andra båtar, öfwerwäldigade af Nordsjöns vågor, i hwilka de också alla funno sin graf. Fattigt war det förut på detta fiskeläge, men nu, sedan de dugligaste, sjelfwa kärnan af den arma befolkningen, blifwit borttryckt af döden, har nöden med sorgen och saknaden stigit till sin höjd. 7 makar och flera mödrar,

jemte 17 små barn hafwa genom denna olyckshändelse förlorat hela sitt jordiska stöd. Denna sorgliga tilldragelse är i dubbelt hänseende behjertansvärd, ithy att icke allensat brödet saknas för de arme efterlemnade, utan äfwen en tillämnad serskild folkskola för läget måste afstanna, emedan det beslutade sammanskottet af befolkningen omöjligen kan utgå, sedan de bästa stöden äro borta. – Gud är dock rik och god och kan, genom att böja bemedlade menniskohjertan, rikeligen hjälpa de arme. Derpå förtröstar jag äfwen, då jag anropar eder, I som Gud gifwit mycket, om hjälp såwäl till lindring i enkornas och de faderlösas nöd, såsom ock till den nämnde skolans framgång. – De armes hjertliga böner och wälsignelser skola nog i sin mohn ersätta gåfworna. Snar hjälp är här dubbel hjälp. – Antingen gåfworna sändas till mig eller öfwerlämnas till redaktionen, skola de redovisas i – Wäktaren, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning samt i Bohusläns Tidning. – Herran styre nu allt till det bästa för de arme!

Uddevalla och Tossene d. 18 april 1868.

A. F. Wetterqvist

Kyrkoherde

0

Rykten och skrönor om att fiskarna levde

Ett inte ovanligt inslag i bilden som tonar fram efter en katastrof av den storlek som Ålesundsolyckan representerar, är alla de rykten som kommer i svang. Så blev det också 1868.

Det fanns de som visste berätta, att fiskare från Bohuslän vid Sylarna hade sett ett träd på vilket namn på de försvunna fiskarna från Sotenäset skurits in.

Det berättades också, att en bohuslänsk fiskare skulle ha sett en namnbräda tillhörande en av de försvunna skutorna i Ålesund.

Ett inte ovanligt rykte vid händelser av det här slaget vet berätta, att besättningarna tagits ombord på främmande fartyg och tvingats följa med till helt andra delar av världen, utan möjligheter att komma hem igen och utan möjligheter att ta kontakt med sina familjer.

Ytterligare en uppgift visste berätta, att polarforskare skulle ha funnit vrakspillror som skulle ha härstammat från de försvunna fartygen från Sotenäset.

Inte sällan fanns säkert en förhoppning om att det inte skulle ha gått så illa, som det verkligen hade gjort.

Ålesundsolyckan "fadder" till Bohusassuransen

Som framgår av skildringarna från Ålesundsolyckan fanns det inga försäkringar för de förlista skutorna. Olyckan orsakade emellertid ett snabbt initiativ från länsstyrelsen för att skapa någon form av försäkring. Redan i mars 1869 presenterades förslaget tillreglemente för Assuransförening af Fiskefartyg och Fiskeredskap inom Göteborgs och Bohus län.

Kungshamnsborna som omkom i Ålesundskatastrofen

Det kan vara av intresse för Kungshamnsborna att närmare se vem de omkomna var. I denna förteckning saknas alltså offren från Bohus-Malmön och Tossene, samt de tre som var ombord i skutorna från Fiske-tången som passagerare.

Från Fisketången:

Anders Persson d.ä. bodde på nuvarande Tångenvägen 37. Han var skeppare på COMMERSERRÅDET

WIJK och var född 1829 och gift med Anna Catharina Johansdotter, född 1820. De hade barnen Mathilda, f. 55, Amandus (Håkan), f. 58, Gustava f. 60 och Johan Efraim f. 63. Johan övertog huset och han och hustrun

Erika fick barnen Irene, Helge, John och Kurt.

Porträttet på Anders Persson ovan kan vara ett av de äldsta porträttfoton som finns föreställande en Sotenäsetbo.

Johan August Andersson, 23 år, ogift, Udden 1:46, son till Anders Engelbrektsson, f. 1817 och Lovisa Olsdotter, f. 1819. Han hade syskonen Sara, Laura, Amalia, Anna, Maria Sophia och Amandus, alla yngre än J. A.

Olof Andersson, 21 år, var broder till Johan August.

Olof Edvard Svensson, 23 år, ogift, bodde på Tångenvägen 33. Han var son till Sven Olsson och Inger Helena Wingård. Han hade syskonen Samuel, f. 52 och Laura, f. 54

Martin Svensson, 21 år, broder till Olof Edvard Svensson

Olof Olsson, 21 år, ogift, bodde i Tången 10, som låg på torget vid Tångenvägen 41, men som revs för vägen till bryggan. Han efterlämnade mamman Johanna Maria Olsdotter, f. 21. och syskonen Anna Catarina, f. 32 och Josef, f. 43.

Benjamin Olausson, 42 år, gift, Tångenvägen 43, efterl. hustrun Sara Bryngelsdotter, f. 25, samt barnen Carl Johan (Bengsen), f. 56, Beata, f. 62 och Olivia, f. 65. När Olivia dog 1953 var hon sista efterlevande barnet till något av offren från Ålesund. Benjamin var äldste besättningsmannen bland fiskarna som omkom.

Carl Mathiasson, 24 år, Klodegatan 5, efterl. föräldrarna Mattias Persson, f. 06 och Maria Larsdotter, f. 12, samt system Laura, f. 47.

Carl Persson d.y., 21 år, Klodegatan 3A, bror till skepparen på CARL XV, Johan Petter Persson (se nedan)

och efterl. system Kerstin. Fadern hade dött den 13 januari 1868.

Henric Persson, 17 år, Klodegatan 3A, bror till Carl Persson d.y. ovan.

Johan Petter Persson, 28 år, gift, Strandgatan 7, bror till Henric och Carl Persson d.y. ovan. Skeppare på CARL XV.

Lars Svensson, 25 år, Solrosgatan 21?, Han var son till Sven Hansson och Catarina Hansdotter och gift. Övriga uppgifter saknas.

Anders Persson d.y., 29 år, gift, Liden 3, efterl. Maria Hansdotter Stranne, f. 39 och barnen Carl James "Jänken", f. 62, Johan Albert, "Lilljänkew", f. 64, samt Christina, f. 66. Maria gifte om sig och flyttade till Smögen.

Carl Persson d.ä., 24 år, ogift, Tångenv. 30 (huset flyttat till Solrosg. 21 1916). Uppgifter i övrigt saknas.

Från Gravarne:

Johan August Sundberg, 20 år, ogift, Köpmanstorget 7, ogift, efterl. Johanna Sundberg, f. 18 och Britta Stina Helgesdotter, f. 21, samt syskonen Clara, f. 50, Hilda, f. 52, Bernhard, f. 56 och Efraim, f. 60.

Henric Persson d.y., 25 år, ogift, Tjuvsundsg. 7, efterl. föräldrarna Per Hansson, f. 13 och Sara Persdotter, f. 11, samt syskonen Anna-Maria, f. 36, Kerstin, f. 3?, Petronella, f. 40, Mattias, f. 44, Anders, f. 46, Albertina, f. 50 och Samuel, f. 53.

Johan Persson, 19 år, ogift, bror till Henric.

Anders Persson, 22 år, ogift, Kroggatan, efterlämnade föräldrarna Per Andersson, f. 17 och Petronella Persdotter, samt brodern Johan Edvard (Krook), f. 50.

Henric Persson d.ä., 29 år, gift, Rappmansgatan 8, efterl. Brita Eliasdatter, f. 30, svärmor Johanna Andersdotter, f. 1797, styvbarnen Julia Wallström, f. 53, Emelia f. 57, Josefina, f. 59, Johan Peter f. 63 och barnen Carl Mauritz, f. 65 och Hilmer f. 67.

Samuel Persson d.y., 23 år, ogift, Kyrkogatan 41 (rivet). Son till Per Christensson?

Johannes Hansson d.y., 29 år, Tjuvsundsg. 3, efterl. maka Carolina Johannesd:r och sonen Hilmer Mauritz, f. 66.

Samuel Persson d.ä., 23 år och ogift, Krogg 9, efterl. föräldrarna Per Persson, f. 02 och Beata Olsdotter, f. 06, samt syskonen Per, f. 31, Olof Henrik, f. 35, Maria Sofia, f. 38, Daniel, f. 41 och Lovisa, f. 48.

Fraktskeppare tipsade om torsk i stora mängder vid Storeggen

När Ålesundsolyckan inträffade var fiskeflottan alltså på väg mot Ålesund för att använda denna hamn som bas för sina expeditioner till Storeggens bank västerut i Norskehavet. Fisket där hade fiskarna Anders och Olof Berntsson på Klädesholmen fått höra talas om under fiske vid Jædern. De hade fått kontakt med en lastskeppare från Ålesund, som berättade om det goda fisket utanför Sønd-Møres kust och särskilt då ute på Storeggens bank. På östsidan av den banken fiskade söndmöringarna i små öppna båtar med garn och handsnöre från mindre öppna båtar. Men det berättades om Havgården, västslutningen på Storeggen, där det skulle finnas otroliga mängder med fisk, i huvudsak stor skrej¹. Fisket där tycktes inte locka söndmöringarna i någon större utsträckning. Orsaken var att många aldrig återvänt efter resor med Havgården som mål.

Bröderna från Klädesholmen bestämde sig för att prova fisket på Storeggen och lät bygga en bankskuta på 38 läster som de gav namnet STOR-EGGEN. 1861 gav de sig dit tillsammans med ytterligare en skuta. Fisket gick bra och fångsterna såldes i Ålesund utan problem; snarare var det så, att fiskgrossisterna i byn hade svårigheter att leverera den volym fisk som deras kunder i Spanien och Sydamerika efterfrågade.

Men bröderna Berntsson var inte ensamma om att 1861 söka sig mot Storeggen. I fiskeriintendenten E. J. E Ugglas berättelse till länsstyrelsen för året 1861 berättas hur skeppare vid namn A. Larsson, som förde en av *Göteborgs om Bohus läns Aktiebolag för Storsjöfiskes* bankskutor, berättat för Ugglas, att han vid ett besök i Hammerfest fått kännedom om att Storeggens bank, belägen mellan 63° och 64° nord och tio mil från norska kusten, skulle vara synnerligen fiskrik. Bolagets båda fiskefartyg, JEDDEREN och DOGGERN gick därför detta år till Storeggen och resultatet blev lyckosamt. Det blev två resor och de gav för JEDDERENS del en fångst av 13 067 långor och lubb och för DOGGERNs del 11 812 fiskar av samma slag. Fisken torrsaltades ombord. Den samlade fångsten gav 593,75 skäppor så kallad blötfisk, varav 170 skäppor² såldes i Norge. Resten fördes till Ropekullen för att torkas. Levern från fångsten gav inte mindre än 1 938 kannor³ tran

Inför fisket på Storeggen 1862 hade ryktet om de goda fångsterna där gjort, att det blev 13 bohusslänska bankfiskeskutor som gav sig iväg till Ålesund, bland dem TROCKEN från Hunnebostrand och SLUPEN

från Bovallstrand. Då det så småningom kom uppgifter om att fisket detta år varit gott och att fångsterna kunnat säljas till goda priser gav sig ytterligare sex skutor från Gravarne, Smögen och Kornö iväg mot den nya fiskeplatsen.

Den förste juni kom Berntsson hem med en fångst bestående av 900 vålor⁴ fisk, vilket var 25% mer än man i medeltal kunde fiska på hela fiskeperioden, gick ytterligare två skutor från Klädesholmen mot Storeggen.

En orsak till framgångarna var, att man lärt sig att hantera fisken på ett nytt sätt. Tidigare hade man varit skeptisk, ja oftast rent avog, mot att salta fisken ombord. I samband med att skrefisket vid Storeggen tog fart lärde sig fiskarna, att detta var ett villkor för att kunna landa fisk av en för köparna intressant kvalitet. Arbetet blev naturligtvis hårdare ombord då saltningen tillkom, men utbytet blev desto större.

Artiklarna om Ålesundsolyckan är fragment ur ett större arbete om katastrofen som jag just nu arbetar med. Anledningen till publiceringen nu är 140-årsminnet.

Har Du något material om olyckan du tror kan vara av intresse är jag tacksam om Du hör av dig.

Ett tack redan nu till Sievert Pihl och Thorsten Carlsson för hjälpen hittills.

Bo Antonsson

² I detta sammanhang osäkert mått

¹ Skrej = stor torsk

³ kanna, äldre rymdmått. 1 kanna = drygt 2,5 liter. NE.

⁴ en våla = 10 fiskar, vanligen långa. SP.